

2/2009

40. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 146. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 95. vuosikerta

Kasvatus

Pääkirjoitus

Joel Kivirauma 107 Erityispedagogiikan teemat

Artikkeleita

Simo Vehmas 111 Vammaisuuden ontologia ja politiikka:
Realismin ja konstruktionismin
väistämätön liitto

Hannu Savolainen 121 Erilaisuuden huomioimisesta hyviin
oppimistuloksiin

Risto Hotulainen – Kristiina Lappalainen 131 Sosioekonominen tausta ja osa-aikaiseen
esiopetukseen osallistuminen selittämässä
nuorten aikuisten vahvuuksia sekä
koulutukseen ja työelämään sijoittumista

Katsauksia

Päivi Pihlaja 146 Erityisen tuen käytännöt varhais-
kasvatuksessa – näkökulmana inklusio

Maija Hirvonen – Tarja Ladonlahti 158 Ammatillisesta erityisopetuksesta
– Raija Pirttimaa
tuettuun ammattiin opiskeluun –
näkökulmia ammatillisen erityisopetuk-
sen ja koulutuksen kehittämiseen

Kristiina Huhtanen – Katja Laitinen 168 Erityiskasvatus muutoksessa – Varhaisesta
puuttumisesta pedagogiseen ennakointiin

Lyhyempiä kirjoituksia

Elina Kontu – Outi Jarimo 177 Perusopetuksen marginaaliryhmä –
– Minna Törmänen – Kukka-Maaria Vänskä vaikeimmin kehitysvammaisten
oppilaiden opetus Suomessa

Kirja-arvioiteja

Susan Erikson 181 Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten
arkielämä ja itsemäärääminen
(*Joel Kivirauma*)

Pentti Murto 184 Uskollanko puhua? Kasvatuksellisella
kuntoutuksella itsenäiseen toimintaan
(*Aimo Naukkarinen*)

Eija Honkanen – Leena Kaikkonen 187 Näkökulmia ammatilliseen erityis-
– Hannu Kotila (toim.) opetukseen (*Markku Jahnukainen*)

Leena Piha – Päivi Pynnönen 187 Arjen avaimia. Tarinoita ammatillisesta
opettajuudesta (*Markku Jahnukainen*)

Jussi Särkelä 190 Koulumurhat (*Tero Järvinen*)

Kirsti Lempiäinen – Olli Löytty 192 Tutkijan kirja (*Hanna Ojala & Marjo
– Merja Kinnunen (toim.) Vuorikoski*)

English Summaries

195

Kirjoittajat

198

Pääkirjoitus

Erityispedagogiikan teemat

Kädessäsi on viides Kasvatus-lehden erityispedagogiikan teemanumero. Ensimmäinen ilmestyi tasan neljä vuosikymmentä sitten Kasvatus- ja koulu -aikakauskirjassa (1/1969) eli nykyisen Kasvatus-lehden edeltäjässä. Tuo vuosikerta oli samalla myös viimeinen Kasvatus- ja koulu -aikakauskirjan vuosikerta, sillä tuolloin Kasvatusopillinen aikakauskirjan ja Kasvatus ja Koulu -aikakauskirja yhdistyivät ja pari vuotta aiemmin perustettu Suomen kasvatustieteellinen seura tuli mukaan lehden toimintaan, vaikka päävastuu lehden julkaisemisesta jäikin Jyväskylän yliopiston Kasvatustieteelliselle tutkimuslaitokselle eli nykyiselle Koulutuksen tutkimuslaitokselle.

Seuraavassa yritän lyhyesti hahmotella Kasvatus-lehden teemanumeroiden pohjalta erityispedagogiikan kulkemaa polkua neljän vuosikymmenen aikana. Ensimmäinen teemanumero ajoittuu mielenkiintoiseen murrosvaiheeseen: kentän ”grand old man”, erityispedagogiikan ensimmäinen ja tuolloin ainoa professori Niilo Mäki oli kuollut vuoden 1968 lopulla, ja tämä myös lienee ainakin osasyynä ensimmäisen teemanumeron syntyyn. Lehti on selkeästi kunnianosoitus Mäen elämäntyölle, jota muistellaan monen kirjoittajan toimesta. Tuo lehti on myös hyvä lukupaketti niille, jotka ovat unohtaneet tai eivät koskaan ole ymmärtäneet, miksi Niilo Mäki on siinä asemassa kuin on.

Toinen murros oli peruskouluun siirtymisen valmistelu, jota oli edeltänyt erityisopettajakoulutuksen käynnistäminen jo vuoden 1959 syksyllä. Vuonna 1969 ilmestyneessä lehdessä käsitelläänkin muun muassa peruskouluun siirtymisen mukanaan tuomaa erityisopetuksen ulottamista koko maahan. Tuolloin erityisopetusta sai varmimmin vain suurimmissa kaupungeissa (Aho; Niskanen). Lehdestä piirtyy kuva erityisopetuksesta ja erityiskasvatuksesta, joka on hyvin laitospainotteista. Pääkirjoituksessa ei mainita erityiskasvatusta tai -opetusta erityispedagogiikasta puhumattakaan; erityisopetus oli suojelukasvatusta. Toisaalta lehden kirjoitukset kattavat kyllä melko monipuolisesti erityiskasvatuksen kentän mikrotasolta (testien esittely, psykologipalvelut) makrotasolle (pohjoismainen yhteistyö). Useissa artikkeleissa kantavana teemana kulkee vahva moraalinen sitoutuminen heikompien oppilaiden auttamiseen. Lisäksi lehdessä on etenkin 2000-luvun horisontista tarkastellen varsin mielenkiintoinen suomennos neuvostoliittolaisesta Sputnik-lehdestä otsikolla: ”Opetammeko lapsiamme väärin menetelmin?” Katkelmassa selostetaan neuvostoliittolaisissa lehdissä käytyjä väittelyitä siitä, kannattaako kaikkia, myös ”vaikeita lapsia”, opettaa yhtä pitkälle vai pitäisikö oppilaat valita erilaajuisiin oppimääriin ja jos, niin milloin. Haluammeko rakentaa Huxleyn Uuden uljaan maailman, vai kasvattaa kaikkia kansalaisia tasavertaisesti? Tämä katsaus neuvostoliittolaiseen keskusteluun päättyy peruskoulun hengessä lainaukseen, jossa päädytään jälkimmäisen vaihtoehdon kannalle. (Emt. 63–65.)

Seuraava erityispedagogiikan teemanumero ilmestyi vuonna 1985. Lehti eroaa selvästi edeltäjästään; kun edeltäjässä näkyi vielä perinteinen suojelukasvatuksellinen ”eetos”, niin vuoden 1985 lehteä voi epäilemättä pitää erityispedagogiikan teemanumerona. Nyt on tullut

aika nostaa tutkimus keskiöön: ”Komiteatyöskentely, soveltavien ohjelmien kehittäminen ja huonompiosaisten asian ajaminen” eivät ole tutkimukselle vastakkaisia hankkeita, mutta ne eivät enää riitä (Tuunainen 1985, 436–437). Tämä mukaisesti lehdessä pohdittiin erityispedagogiikan tiedeluonnetta ja tehtäviä sekä erityisopetuksen integraatiota eli teemoja, jotka ovat ajankohtaisia edelleen, neljännesvuosisata myöhemmin. Yhteiskuntatieteissä tapahtuneeseen kielelliseen käänteeseen vedoten peräänkuulutetaan monipuolisempaa tutkimusotetta ”Suurten joukkojen ja kovien tilastollisten menetelmien rinnalla” (Ikonen 1985, 448). Kari Tuunainen (1985, 438) kirjoittaa ”laadullisen tutkimuksen renessanssin” tarpeesta. Olisi pyrittävä eroon vammaisluokitusten impairmet-lähestymistavasta ekologisempaan suuntaan. Esille nostetaan vammaistutkimuksen ”eksistentiaalinen vaihe”, jossa keskitytään vammaisten perheiden elämänlaatuun ja -tapaan (Tuunainen 1985, 437). Ja sama asia tulee esiin koulukontekstiin siirrettynä: ”Oppimistaitojen alueella kehityksellinen ajattelutapa merkitsee sitä, että ei ole ensiarvoisen tärkeää tietää, onko lapsi autistinen, vaan se, miten...löytäisimme lapselle soveltuvat kasvatusten menetelmät” (Ikonen 1985, 445). Käytetyt käsitteet kuulostavat paikoin hieman vierailta tämän päivän lukijalle, mutta kiistämätöntä on, että varsin hyvin erityispedagoginen tiedeyhteisö oli selvillä siitä, mitä ympärillä tapahtui ja minkälaista tutkimusta akateemiselta oppiaineelta 1980-luvulla odotettiin – niin tiedeyhteisön kuin kentänkin taholta. Lehden artikkelit myös kattavat kentän melko hyvin, sillä niissä käsitellään vammaisten nuorten koulutusratkaisuja, erityiskasvatusta varhaiskasvatuksessa, peruskoulun erityisopetuksen integraatiolinjauksia ja lahjakkaita oppilaita. Näistä teemoista ainoastaan lahjakkaat oppilaat eivät koskaan ole kotiutuneet erityispedagogiikan kentälle. Heikoimpien puolelle asettumisen pitkä perinne on epäilemättä ollut merkittävä erityispedagogista tutkimuskenttää tässä kohdin rajaava tekijä. Koulussa pääsääntöisesti hyvin tai erittäin hyvin menestyvien oppilaiden tutkiminen ei ole ollut erityispedagogiikan ominta aluetta.

Seuraava teemanumero ilmestyi varsin nopeasti edellisen perään eli vuonna 1990. Ehkä juuri tästä johtuen lehden ”eetos” ei ole juuri muuttunut. Päällimmäisenä näyttää olevan huoli erityispedagogisen tutkimuksen tilasta ja samalla tietysti oppiaineen akateemisesta statuksesta. Osittain tähän ”eetoksen” jatkumiseen vaikutti tietysti myös se, että paljolti samat henkilöt dominoivat molempia lehtiä. Erityisesti tässä on mainittava Joensuun yliopiston edesmennyt erityispedagogiikan professori Kari Tuunainen, joka jaksoi jälleen kantaa huolta erityispedagogisesta tutkimuksesta. Hänen yhdessä Hannu Savolaisen kanssa kirjoittamaansa artikkelia voi pitää vuoden 1985 artikkelin laajenuksena. Tekijät varoittelevat juuttumasta juoksuhautoihin yhteiskuntatieteen paradigmatieteissä. Tutkimuksen metodologiset ratkaisut on tehtävä tapauskohtaisesti kohde ja kysymykset huomioiden, ei etukäteen toiset vaihtoehdot pois sulkien. Hyvää tutkimusta pitää tietenkin aina pyrkiä tekemään, mutta näin on erityisesti erityispedagogiikassa, koska se on tekemisistään moraalisesti vastuussa heikommassa asemassa oleville. Kirjoittajat lisäävät kierroksia vaatimalla, että erityispedagogiikan tulisi ”olla myös poliittinen tiede siinä mielessä, että se olisi valmis ottamaan kantaa kaikkeen poikkeavuutta koskevaan päätöksentekoon” (Savolainen & Tuunainen 1990, 259). Tutkimuksen tärkeyttä tuotiin painokkaasti esiin myös Paula Määtäen artikkelissa, jossa käsiteltiin Akatemian kasvatustieteellisen tutkimuksen arviointiryhmän raporttia. Suhde eri paradigmoihiin, eri tieteenaloihin ja laitosten väliseen yhteistyöhön ovat kirjoituksen keskeisiä teemoja. Kirjoittaja ehdottaa toiminnan teorian mahdollisuuksien pohtimista sen sijaan, että ”aina juostaan muiden tieteenalojen perässä” (Määttä 1990, 240). Muita lehdessä käsiteltyjä teemoja olivat mm. erityisopetus kehitysmaissa, peruskoulun työrauha ja aggressiivinen lapsi, koulukoti, erityisopetus yläasteella ja kaksi työyhteisön merkitykseen paneutuvaa artikkelia. Myös erityisopetuksen kestoteema eli integraatio-keskustelu otetaan tarkempaan käsittelyyn

Sakari Mobergin artikkelissa. Nykyisessä inklusio-keskustelun vaiheessa on hyvä pitää mielessä seuraava kirjoittajan lähtökohta: ”Erityiskasvatusta ei olisi, jos yleinen opetus kykenisi ottamaan huomioon kaikkien oppilaiden erityistarpeet ja tyydyttämään ne” (Moberg 1990, 241–242).

Seuraava teemanumero ilmestyi runsaan kymmenen vuoden kuluttua, vuonna 2001 allekirjoittaneen toimiessa vierailevana päätoimittajana. Pääkirjoituksessa yritin availta erityispedagogiikan teoria-avaruutta sosiaalisen vammaistutkimuksen suuntaan. Pääkirjoituksessa siteeraamani Gunnar Stangvikin ajatukset tuntuvat edelleen varsin ajankohtaisilta. Sosiaalinen malli on kyllä mullistanut koko vammaistutkimuksen eli vammaisuus ei tyhjene yksilön vammaan, mutta se ei tarkoita sitä, että yksilön vamma samalla muuttuu merkityksettömäksi (Kivirauma 2001, 213). Artikkeleissa ei enää erityispedagogiikan aseman ja luonteen pohdinta näy edellisten lehtien tapaan. Kenties kyse on siitä, että kirjoittajat edustivat nuorempaa vasta tieteen kentälle tullutta sukupolvea, jolle erityispedagogiikka edusti jo legitimiä vakiintunutta akateemista oppiainetta, jonka olemuksen ja aseman pohtimisille ei ollut ainakaan oma-kohtaista tarvetta. Edellisissä teemanumeroissa aktiivisina kirjoittajina olleet ensimmäisen sukupolven professorit eivät enää tähän numeroon artikkeleitaan tarjonneet. Artikkelit olivat enemmänkin kiinnittyneet kyseisen ajankohdan koulutusta hallitseviin teemoihin, kuten koko julkista sektoria hallitsevaan tuloksellisuus-diskurssiin (Jahnukainen) ja laman vaikutuksiin (Vehkakoski). Aikakauden vaihdos näkyy myös siinä, että integraatio oli vaihtunut inklusioksi varhaiserityisopetusta käsittelevässä artikkelissa (Takala & Aunio). Myös eri tutkimukselliset lähtökohdat ovat hyvin edustettuina: kun edellä mainitut artikkelit voidaan lukea laadullisten tutkimusten kategoriaan, niin perinteisen erityispedagogisen kohderyhmän, eli kuulovammaisten, koulutuksen ja työn yhteyksiä tarkastellaan historiallis-sosiologisesta näkökulmasta (Lehtomäki), ja motivaation ja lukutaidon yhteyksiä tarkastellaan kvantitatiivisen tutkimuksen keinoin (Lepola & Poskiparta).

Tähän teemanumeroon kirjoituksia etsittiin ”Erityisopetuksen politiikka” otsikon alla. Tarkoituksena oli välttää lehteä, jossa jokainen kirjoitus kiertää omaa yksinäistä tähteään ilman, että niitä yhdistää mikään muu kuin kuuluminen jollain tavalla erityispedagogiikan lähes äärettömän taivaan alle. Tarkoituksena oli siis tuottaa kohdennettu näkökulma laajasta kentästä, joka puhuttelisi muitakin kuin erityispedagogeja. Lukijan tehtäväksi viime kädessä jää sen arviointi, miten tässä on onnistuttu. Teemanumeron toimittajana eli tietysti täysin jäävinä väittäisin, että kohtuullisesti.

Artikkeleissa tarkastellaan erityisopetuksen ja laajaa huomiota eurooppalaisessa koulutuspolitiikassa herättäneen PISA-arvioinnin yhteyksiä (Savolainen) sekä sosioekonomisen taustan, osa-aikaisen erityisopetuksen ja työelämään sijoittumisen yhteyksiä (Hotulainen & Lapalainen). Tätä teemaa ei liene aiemmin tutkimuksellisesti tarkasteltu. Vammaisuuden filosofinen tarkastelu (Vehmas) antaa välineitä sosiaalisen vammaistutkimuksen ympärillä käydyn välillä varsin kiivaan keskustelun analysoimiseen. Katsauksissa ja lyhyemmissä kirjoituksissa tarkastellaan artikkeleiden lisäksi erityisopetusta varhaiskasvatuksessa (Pihlaja; Huhtanen & Laitinen) ammatillisessa koulutuksessa (Hirvonen, Ladonlahti & Pirttimaa) ja vaikeimmin kehitysvammaisten koulutuksessa (Kontu, Jarimo, Törmänen & Vänskä). Myös kirja-arviointeihin kannattaa tutustua. Arvioitavana on uusia alan teoksia sosiaalisen vammaistutkimuksen ja ammatillisen erityisopetuksen kentältä sekä suomalaista yhteiskuntaa ravistelleista koulusurmista.

Huomautettakoon vielä, että en ole edellä pyrkinyt tekemään kokonaisanalyysiä erityispedagogiikan teemanumeroiden sisällöistä. Olen pyrkinyt nostamaan esiin tieteenalan keskeisiä kysymyksiä sellaisena kuin ne lehtien kirjoituksissa näyttäytyvät. Kyseessä on tekemäni

tulkinta aineistosta eli viidestä teemanumerosta. Faktathan eivät puhu puolestaan, vaan jonkun on niitä puhuteltava eli tulkittava. Jonkun muun tekemänä esityksestä olisi varmaan tullut erinäköinen, mutta tässä esitettyjä kysymyksiä siinä tuskin olisi sivuutettu. Kymmenen (?) vuoden kuluttua joku toinen saa uuden teemanumeron yhteydessä arvioida erityispedagogiikan tilaa ja kehitystä pidemmän perspektiivin ja uusien artikkeleiden avulla. Toivottavasti silloin myös erityispedagogisten teemojen historialliset analyysit löytävät paikkansa lehdessä. Tässä voisimme katsoa mallia kasvatustieteen puolelta, jossa kasvatushistorian tutkimus elää voimakasta renessanssikautta omine lehtineen (Kasvatus & Aika).

Joel Kivirauma

Tiivistelmät

Vehmas, Simo. 2009. VAMMAISUUDEN ONTOLOGIA JA POLITIIKKA: REALISMIN JA KONSTRUKTIONISMIN VÄISTÄMÄTÖN LIITTO. *Kasvatus* 40 (2), 111–120.

Tässä artikkelissa valotetaan vammaisuuden ontologiaa. Apuna käytetään filosofista analyysiä, joka huomioi ilmiön fyysiset ja sosiaaliset ominaispiirteet. Analyysi perustuu ontologisen hierarkian ajatukselle, jossa vammaisuuden ilmiö koostuu eritasoisista luonnollisista ja institutionaalisista faktoista. Artikkelissa tarkastellaan myös kriittisesti sosiaalis-konstruktionistisen tutkimussuuntauksen taipumusta sekoittaa ilmiöiden ontologiset ja episteemiset ulottuvuudet toisiinsa. Tämän sekaannuksen seurauksena on usein lingvistinen idealismi, jonka mukaan ilmiöiden olemassaolo on riippuvainen kielestä. Vammaisuus on hyvin monitahoinen ilmiö, ja sen piiriin voidaan katsoa kuuluvaksi laaja joukko erilaisia ominaispiirteitä ja käyttäytymisen muotoja. Vammaisuuden ontologiaa hahmotettaessa näiden ominaispiirteiden rakentumisen fyysiset ja sosiaaliset reunaehdot on tunnistettava, jotta vammaisuuden ilmiö voidaan kuvata mahdollisimman rikkaasti ja tarkoituksenmukaisesti.

Asiasanat: vammaisuus, elimellinen vamma, ontologia, sosiaalinen konstruktionismi

Savolainen, Hannu. 2009. ERILAISUUDEN HUOMIOIMISESTA HYVIIN OPPIMISTULOKSIIN. *Kasvatus* 40 (2), 121–130.

Inklusiivinen koulu on kansainvälisesti hyväksytty koulutuksen kehittämisen tavoite. Suuri haaste inklusiivisen koulun rakentamisessa on tasa-arvon ja koulutuksen laadun lisääminen samanaikaisesti. Artikkelissa tarkastellaan tätä kysymystä sekä kansainvälisen että suomalaista peruskoulua koskevan tutkimuksen perusteella. Tutkimustulokset viittaavat siihen, että koulutuksen laadun kehittäminen ei ole ristiriidassa tasa-arvotavoitteen kanssa. Suomalaisittain tätä tukevat havainnot Suomen koulujärjestelmän muutoksesta ja nykyisistä oppimistuloksista. Peruskoulun aikana on tasa-arvo lisääntynyt, suorituserot kaventuneet ja oppimistulokset parantuneet. Keskeisinä selittäjinä tälle tulokselle on nähty valtavirrasta poikkeava koulutuspolitiikka sekä joustava ja kattava oppimisen tukeminen muun muassa erityisopetuksen kautta. Kansainvälisesti esille tuottuja kaikille hyvän koulun edellytyksiä ovat hyvät opettajat ja koulun vastuu kaikkien lasten opetuksesta.

Asiasanat: erityisopetus, inklusiivinen opetus, koulutuksen tasa-arvo, opetuksen laatu

Hotulainen, Risto–Lappalainen, Kristiina. 2009. SOSIOEKONOMINEN TAUSTA JA OSA-AIKAISEN ERITYISOPETUKSEEN OSALLISTUMINEN SELITTÄMÄSSÄ NUORTEN AIKUISTEN VAHVUUKSIA SEKÄ KOULUTUKSEEN JATYÖELÄMÄÄN SJOITTUMISTA. *Kasvatus* 40 (2), 131–146.

Artikkelissa selvitetään, minkälaisia yhteyksiä nuorten aikuisten sosioekonomisella taustalla (tässä tutkimuksessa äidin ammattiluokitus) ja osa-aikaiseen erityisopetukseen osallistumisella on siihen, millaisia asioita nuoret aikuiset pitävät vahvuuksinaan, ja miten peruskoulu ja perhe ovat nuorten kokemusten mukaan onnistuneet tukemaan heidän vahvuksiensa tunnistamista. Lisäksi artikkelissa tarkastellaan, miten nuorten aikuisten

sosioekonominen tausta ja osa-aikaiseen erityisopetukseen osallistuminen ovat yhteydessä heidän kouluttautumiseensa ja työelämään sijoittumiseensa seitsemän vuotta peruskoulun päättymisen jälkeen. Nuorten aikuisten vahvuusarviointien teoreettisena viitekehysenä käytetään Harterin (1999) minäkäsitysteoriaa. Menetelmällisesti tutkimus on toteutettu kvantitatiivisena seuranta tutkimuksena (N=205).

Tutkimustulosten mukaan sekä nuorten aikuisten sosioekonomisella taustalla että osa-aikaiseen erityisopetukseen osallistumisella oli tilastollisesti merkitsevä yhteys heidän vahvuusarviointeihinsa ja arvioihin siitä, miten peruskoulu on onnistunut tukemaan heidän vahvuuksiaan. Osa-aikaiseen erityisopetukseen osallistuneet nuoret arvioivat vahvuuksistaan muita nuoria aikuisia heikoimmiksi oppimisen ja matemaattisen ajattelun taidot. Alimmalle sosioekonomiselle tasolle sijoittuneiden nuorten aikuisten arviot peruskoulusta vahvuuksien tunnistamisen tukijana olivat negatiivisemmat kuin muiden nuorten arviot. Alimmalle sosioekonomiselle tasolle kuulumisen ja osa-aikaiseen erityisopetukseen osallistuminen johtivat muista nuorista aikuisista poikkeavaan koulutukseen ja erilaiseen työelämään sijoittumiseen. Tutkimustulosten mukaan peruskoulussa tulisi kiinnittää huomiota etenkin erityisopetukseen osallistuvien ja perhetaustaltaan alimpiin sosioekonomisiin luokkiin kuuluvien oppilaiden vahvuuksien tunnistamiseen, jotta oppilaan itsearvostus ja myönteinen minäkuva oppijana vahvistuisivat.

Asiasanat: sosioekonominen tausta, osa-aikainen erityisopetus, vahvuuksien tunnistaminen, koulutukseen ja työelämään sijoittuminen